

*Fedinec Csilla**

KISEBBSÉGVÉDELEM ÉS/VAGY A HATÁROK SÉRTHETETLENSÉGE: HEGYI-KARABAH TANULSÁGAI

1 Bevezetés

A második világháború után kialakult kétpólusú világrendben a biztonságot két nagy katonai tömb szolgáltatta – a NATO és a Varsói Szerződés. A negyven éven át húzódó hidegháború a berlini fal leomlásával, a két Németország egyesülésével, a szocialista blokk összeomlásával, a közép-európai rendszerváltásokkal, végül pedig a Szovjetunió felbomlásával és új országok létrejöttével ért véget. Formálisan a hidegháborúnak nem volt győztese, Zbigniew Brzeziński lengyel származású amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó úgy fogalmazott, hogy a hidegháború „langyos békével” ért véget, ellentétben a „hideg békével”, amely általában a forró háborút követi. Nem történt kapituláció, mint 1918-ban Compiègne-ban, amivel véget értek a harcok az antant és utolsó ellenfele, Németország között, vagy 1945-ben Reims-ben, amikor Németország feltétel nélkül megadta magát a nyugati szövetségeseknek (majd pedig a szovjeteknek Berlinben).¹

Egész a hidegháború végéig a politikában ismeretlen kifejezés volt a „befagyott konfliktus”. Nemzetközi dokumentumokban azóta sem gyakori, de a politikusok és a szakértők széles körben használják a területi vitákra, elsősorban (az orosz–ukrán háborút megelőző) posztszovjet konfliktusokra: a Moldovához tartozó Transznisztria, az Azerbajdzsánhoz tartozó Hegyi-Karabah, valamint a Grúziához tartozó Dél-Oszétia és Abházia esetében. Ezek a területek „befagyott konfliktus” állapotában álltak azokkal a posztszovjet országokkal, amelyek névleges fennhatósága alá tartoznak. A világ nagy része nem

* Tudományos főmunkatárs, ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpont, e-mail: fedinec.csilla@tk.elte.hu, ORCID: 0000-0002-9156-9002

¹ Brzezinski 1991, 3.

ismerte el ezeket a területi változásokat, így a *de jure* státusuk nem változott.²

A többnyire „nincs béke, nincs háború” *status quo* lehetővé tette a szeparatista rezsimek megszilárdulását, ösztönözve azok független államszerű struktúrákká való átalakulását, amelyek mindazonáltal nem tudnak megenni a külső támogató nélkül, és időnként pedig forró háborús konfliktusok törnek ki. Oroszország akkor tett lépéseket a békefolyamat kiépítésére, amikor megbizonyosodott arról, hogy teljes ellenőrzést tud szerezni mind a szeparatista régió, mind az állam felett, amelyhez formálisan tartozott. A szeparatista területeknek van néhány közös jellemzője,³ ilyen az orosz nyelvű többség vagy kisebbség, az anyaországhoz hű csoportok, valamint orosz katonai támaszpontok jelenléte.

Valamennyi fenti konfliktus a sztálini korszak szovjet nemzetiségi politikájában gyökerezik, amikor mesterséges határokat húztak, amelyek etnikai csoportokat osztottak szét, illetve helyeztek különböző csoportokat közös határok közé. Egyes esetekben egész népcsoportokat erőszakkal Szibériába vagy Közép-Ázsiába telepítettek át, ahonnan csak Sztálin halála után, vagy még később térhettek haza. A politika célja ezzel a nacionalista és etnikai kötődések gyengítése és a multinacionális szovjet állam iránti lojalitás erősítése volt. A gorbacsovi reformok az 1980-as évek második felében szabad teret engedtek az addig lefojtott konfliktusoknak, anélkül, hogy lett volna terv ezeknek a konfliktusoknak a békés rendezésére.

2 Hegyi-Karabah

A Hegyi-Karabah körüli konfliktus volt az első, eddig a leghosszabb és a legvéresebb az etnikai/szeparatista konfliktusok⁴ közül.

² Grant 2017.

³ Candiago 2022.

⁴ Concordiam Staff 2020.

2.1 A régió korai története

A Kaukázus déli részén elhelyezkedő, mintegy 4400 km² területű régió a 20. század végének egyik legösszetettebb és legkonfliktusosabb geopolitikai térsége. A terület történetét a különböző birodalmak ütközőzónájaként, valamint az örmény és az azeri (korábban muszlim-töröknek nevezett) lakosság egymás mellett élésének és rivalizálásának hosszú története határozta meg.

Hegyi-Karabah területét már az ókorban is örmény lakosság népesítette be, amely az örmény államiság különböző formációihoz kapcsolódott, például a Kr. e. 1. századtól kezdve a Nagy-Örmény Királysághoz.⁵ A középkor során Karabah területe többször gazdát cserélt: perzsa, arab, szeldzsuk, majd mongol uralom váltotta egymást. A 15–18. században a Karabahi Kánság keretében főként muszlim lakosság telepedett le, ám az örmény közösségek továbbra is meghatározóak maradtak, különösen a hegyvidéki részekben.⁶

A 19. század elején az Orosz Birodalom terjeszkedése során a Dél-Kaukázus és benne Hegyi-Karabah is cári fennhatóság alá került, az 1813-as gulisztáni, majd az 1828-as türkmencsaji békeszerződés nyomán.⁷ Az orosz igazgatás alatt a régió etnikai összetétele tovább módosult: a hatóságok az örmény lakosság betelepítését ösztönözték Perzsiából és az Oszmán Birodalomból, ami megerősítette az örmények többségét.⁸

2.2 A szovjet időszak

Az Orosz Birodalom felbomlása utáni polgárháborús időszakban Hegyi-Karabah hovatartozása éles viták tárgyát képezte. A helyi örmény lakosság a karabahi örmény nemzeti tanács vezetésével többször deklarálta, hogy Örményországhoz kíván csatlakozni, míg Azerbajdzsán a

⁵ Suny 1993, 12-15.

⁶ Swietochowski 1995, 22-24.

⁷ Hovannisian 1971, 34-36.

⁸ Cornell, 2001, 56-59.

brit katonai jelenlét támogatásával igyekezett megszilárdítani hatalmát a régióban.⁹ Az 1918–1920 közötti fegyveres összecsapások súlyos áldozatokat követeltek, és mély bizalmi válságot hoztak létre a két nép között.

1920-ban a Vörös Hadsereg bevonult a térségbe, és mind Örményország, mind Azerbajdzsán bolsevik befolyás alá került. A régiót végül Azerbajdzsán Szovjet Szocialista Köztársaságon belül hagyták, autonóm státuszt biztosítva számára.¹⁰ Így jött létre 1923-ban a Hegyi-Karabahi Autonóm Terület, amely formálisan széles kulturális és nyelvi jogokat élvezett, de politikailag Bakunak volt alárendelve és nem állt közvetlen területi összefüggésben az Örmény Szovjet Szocialista Köztársasággal.

A szovjet időszakban a központi hatalom viszonylagos stabilitást biztosított, azonban a gazdasági és kulturális egyenlőtlenségek továbbra is fennmaradtak. Az örmény lakosság gyakran panaszkodott arra, hogy Baku gazdaságilag elhanyagolja a régiót, és asszimilációs nyomást gyakorol.¹¹ A szovjet hatóságok mindazonáltal keményen felléptek minden szeparatista törekvés ellen, így a konfliktus évtizedekig „befagyott” állapotban maradt.

2.3 A posztszovjet időszak

A Szovjetunió 1980-as évekbeli válsága és Mihail Gorbacsov reformjai (glasznosztj és peresztrojka) új lehetőséget adtak a karabahi kérdés újbóli felvetésére. 1988 februárjában a Hegyi-Karabahi Autonóm Terület örmény képviselőtestülete hivatalosan kérte a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsát, hogy a régiót helyezték át Örményország fennhatósága alá.¹² Ez azonnali tiltakozásokat és erőszakos összecsapásokat váltott ki, először Szumgaitban, majd később más azerbajdzsáni városokban. Az etnikai konfliktus gyorsan fegyveres formát öltött, és

⁹ De Waal 2003, 15-20.

¹⁰ Croissant 1998, 41-44.

¹¹ Suny 1993, *i.m.* 162-164.

¹² De Waal 2003, *i.m.* 36-38.

1991-re a Szovjetunió összeomlásával a vitás terület sorsa nyílt háborúhoz vezetett.

A Szovjetunió felbomlása alapvetően új politikai helyzetet teremtett a Kaukázus térségében. 1991-ben Örményország és Azerbajdzsán is kikiáltotta függetlenségét, miközben Hegyi-Karabah örmény többségű lakossága népszavazás útján saját államiségát deklarálta. Az 1991. december 10-én tartott referendumon a résztvevők közel teljes egységben támogatták a független „Hegyi-Karabahi Köztársaság” létrejöttét, amelyet azonban sem Azerbajdzsán, sem a nemzetközi közösség nem ismert el.¹³ Baku válaszul megszüntette a régió autonóm státuszát, ezzel jogilag egyértelművé téve igényét a terület feletti teljes ellenőrzésre.¹⁴

A függetlenség kikiáltását követően a fegyveres konfliktus tovább eszkalálódott a karabahi örmény erők, Örményország, illetve Azerbajdzsán között. A háború 1992–1993 folyamán érte el csúcspontját, amikor a karabahi örmények – jelentős örményországi támogatással – nemcsak a vitatott autonóm területet, hanem annak környező, döntően azeri lakosságú járásai egy részét is elfoglalták.¹⁵ A harcok súlyos humanitárius következményekkel jártak: Human Rights Watch becslései szerint mintegy 25–30 ezer ember vesztette életét, és hozzávetőleg egymillió ember vált menekültté vagy belső menekültté, köztük mintegy 700 ezer azeri, akik Karabahból és a környező járásokból kényszerültek távozni, valamint több százezer örmény, akik Azerbajdzsán más részeiből menekültek Örményországba vagy Karabahba.¹⁶

Az első karabahi háborút végül 1994 májusában sikerült lezárni az orosz közvetítéssel létrejött biskeki jegyzőkönyv révén, amely tűzszünetet rögzített, de nem oldotta meg a konfliktus alapvető kérdéseit.¹⁷ A tűzszünet eredményeként Hegyi-Karabah és a környező hét azeri járás egy része karabahi örmény ellenőrzés alatt maradt, és a terület *de facto* függetlenné vált, jóllehet a nemzetközi jog alapján továbbra

¹³ Fraizer 2006.

¹⁴ Lieberman 2006.

¹⁵ De Waal 2003, *i.m.* 178–184.

¹⁶ Human Rights Watch 1994.

¹⁷ Britannica 2025.

is Azerbajdzsán részének számított.¹⁸ A frontvonal mentén kialakult „érintkezési vonal” évtizedekig befagyasztotta a konfliktust, de egyben állandósította a katonai feszültséget.

A tűzszünet utáni időszakban a karabahi vezetés konszolidálta a hatalmat. Létrehozták az államigazgatás alapvető intézményeit, megszervezték a hadsereget, valamint rendszeres választásokat is tartottak, bár ezek legitimitását a nemzetközi közösség nem ismerte el. Az Örményország és Karabah közötti kapcsolat egyre szorosabbá vált, amit jól példáz, hogy a karabahi származású Robert Kocsarján 1998-ban Örményország elnöke lett, ezzel is erősítve a két entitás politikai összefonódását.¹⁹

A konfliktus békés rendezésére tett kísérletek az 1990-es évek második felében az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) égisze alatt zajlottak. A tárgyalások során több javaslat is született, köztük az 1997-es „lépésről lépésre” terv, amely a megszállt területek fokozatos visszaadását, majd Karabah státuszának későbbi rendezését irányozta elő, valamint az 1998-as „közös állam” koncepció, amely Karabahot Azerbajdzsán részeként, de különleges státusszal képzelte el.²⁰ Ezek a javaslatok azonban mindkét fél részéről ellenállásba ütköztek: Azerbajdzsán a területi integritásának sérelmét látta bennük, míg az örmény és karabahi vezetés a biztonsági garanciák hiányát kifogásolta.

Az évtized végére világossá vált, hogy bár a fegyveres összecsapások intenzitása mérséklődött, a konfliktus alapvető kérdései megoldatlanok maradtak. A menekültek sorsa, a megszállt területek jövője, valamint Karabah nemzetközi jogi státusza mind olyan kérdések voltak, amelyek nemcsak a regionális stabilitást, hanem a posztszovjet térség geopolitikai viszonyait is meghatározták. A 2000-es évek küszöbén Hegyi-Karabah tehát *de facto* államként működött, de jövője továbbra is a nemzetközi tárgyalások és a kétoldalú konfliktus megoldatlanságától függött.

¹⁸ Cornell 2001, *i.m.* 101-105.

¹⁹ Croissant 1998, *i.m.* 67-69.

²⁰ Abilov 2018.

2.4 Hegyi-Karabah felszámolása

Hegyi-Karabah és a hét határ menti azeri járás *de facto* függetlensége 2020-ig tartott, amikor a második karabahi háborúban Baku katonai erővel, illetve diplomáciai úton visszaszerezte az elvesztett területek nagy részét. A 44 napos háború végén háromoldalú tűzszüneti nyilatkozatot²¹ írtak alá, amely 2025-ig orosz békefenntartók Hegyi-Karabahban való állomásoztatását és az azeri fennhatóság alá visszakerült Lacini-folyosó – a Hegyi-Karabahot Örményországgal összekötő immár egyetlen út – ellenőrzését írta elő.

2022. december 12-től azeri „környezetvédők” lezárták a Lacini-folyosót,²² ami a személyek és áruk mozgásának szinte teljes megszüntetéséhez vezetett. Először az élelmiszerekből, gyógyszerekből, üzemanyagból, egyéb alapvető fontosságú árukból fogyott ki a régió, majd Azerbajdzsán elzárta a régiót Örményországból származó áram- és gázellátástól is. 2023. szeptember 19-20-án az azerbajdzsán hadsereg ún. „terrorelhárító műveletet”²³ indított Hegyi-Karabah ellen (harmadik karabahi háború). Azerbajdzsán szeptember 24-én megnyitotta a Lacini-folyosót, ami megindította az emberek pánikszerű menekülését. Rövid idő alatt mindenüket hátrahagyva több mint 100 ezer örmény hagyta el Hegyi-Karabahot, amivel a régió gyakorlatilag elnéptelenedett. Az emberek félelemben és pánikban hagyták el otthonaikat, amit rendkívüli mértékben táplált a 2020-as háború utáni blokád alatt az azeri erők által elkövetett atrocitások emléke, beleértve a civilek megölését és megkínzását. Idősek és súlyos betegek, valamint olyanok maradtak, akik nem akartak vagy nem tudtak elmenni.

A szeptember 19-20-i beavatkozás során az azeriek megölték orosz békefenntartókat is.²⁴ Bár Alijev azeri elnök bocsánatot kért az orosz elnöktől, valójában a támadással megalázta az orosz hatalmat a régióban. Örményország tagja a keleti NATO-két emlegetett, Oroszország uralta Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének, Azerbajdzsán

²¹ Statement 2022.

²² Amnesty International 2023.

²³ Droin – Dolbaia – Edwards 2023.

²⁴ RFE/RL 2023.

viszont nem. Oroszország rossz néven vette, hogy Örményország még a fenti áron, Hegyi-Karabah elvesztésével sem kért abból, hogy Oroszország megvédje, így a Kreml abban bízott, hogy Örményországban élő, kiábrándult karabahi örmények az ellenzék javára növelik az elégedetlenséget a kormánnyal szemben.

Az azeri támadás utáni tüntetések azonban gyorsan lecsillapodtak, október 3-án pedig, Oroszország nyomása és fenyegetései ellenére, az örmény parlament elsöprő többséggel megszavazta a Nemzetközi Büntetőbíróságot alapító Római Statútum ratifikálását, ami újabb megerősítése Örményország nyugatbarát választásának. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a statútumot Magyarország 2001-ben ratifikálta, de azt nem hirdette ki.²⁵ 2025. május 20-án pedig az Országgyűlés megszavazta a statútumból való kilépésről szóló törvényjavaslatot.) Nikol Pasinján miniszterelnök több alkalommal azt is hangsúlyozta, hogy Örményország nem vesz részt olyan akciókban, amelyek Oroszország oldalán állnának az orosz-ukrán konfliktusban, és elismeri Ukrajna területi integritását és a volt Szovjetunió utódállamainak határait.

A fentiek mellett a szomszédok közül Grúziát erősen traumatizálják saját befagyott konfliktuszónái, az emiatti orosz függés és az ukrainai orosz beavatkozás pedig egyre inkább polarizálja a belpolitikát, Örményország erős gazdasági függését Oroszországtól Törökország vagy Irán enyhíthetné, de előbbi Azerbajdzsán szövetségese, utóbbit pedig az örmények nem kockáztathatják meg, ha fenn akarják tartani a szövetséget a Nyugattal.

A konfliktusban COVID-19-világjárványnak is jutott szerep, mégpedig igen sajátos. 2020-ban Hegyi-Karabah lerohanását megelőzően Azerbajdzsán a pandémiára hivatkozással lezárta az azeri-grúz szárazföldi határt, amit 2023. augusztus 24-én ismételten meghosszabbított „a koronavírus (COVID-19) fertőzés terjedésének megakadályozása és a lehetséges következmények enyhítésére irányuló intézkedések megtétele céljából”.²⁶ Az azeri hadsereg láthatóan nem félt a járványtól,

²⁵ Pesci 2022.

²⁶ Civil.ge 2023.

a lakosságot pedig megvédte – a lehetséges határok közül az azeri-grúz szakaszon.

Azerbajdzsán már 2023. szeptember 20-án bejelentette, hogy kész Hegyi-Karabah reintegrációs terve, amit október 2-án, egy nappal azután hoztak nyilvánosságra, hogy a karabahi örmények tömeges elvándorlása ténylegesen véget ért. Ilham Alijev azeri elnök október 15-én katonai egyenruhában ellátogatott Sztepanakertbe (régi-új nevén Khankendi), Hegyi-Karabah fővárosába, felvonta az azeri zászlót és bakancsban látványosan végiggyalogolt a hegyi-karabahi örmény zászlón.²⁷ Egy 2023. december elején Bakuban rendezett konferencián Ilham Alijev elnök külföldi vendégekkel tárgyalva így fogalmazott: „Hogyan lehet katonai eszközökkel békét teremteni? [...] Bebizonyítottuk, hogy van katonai megoldás a konfliktusra. Tehát a konfliktus megoldódott.”²⁸

3 Utóélet

A Hegyi-Karabah felszámolása körüli nemzetközi jogi diskurzus főleg arra irányult, hogy a szuverenitás és területi integritás elve hogyan egyeztethető össze a lakosság kisebbségi jogainak védelmével.

3.1 Nemzetközi visszhang

A „felszámolás” híre geopolitikai hullámokat keltett. Törökország, amely hagyományosan Azerbajdzsán támogatójának számít, nyilvánosan üdvözölte Baku lépéseit, azokban a keretekben, amelyek szerint Azerbajdzsán „visszaszerezte” területi integritását. Ezzel szemben Irán, az EU, az Egyesült Államok és más nemzetközi szereplők arra figyelmeztettek, hogy az erőszakos eszközök alkalmazása és a lakosság biztonságának megsértése veszélyezteti a regionális stabilitást.²⁹

²⁷ Meduza 2023.

²⁸ Cheterian 2023.

²⁹ Ramani 2023.

Az örmény kormány „etnikai tisztogatásként” tekintett a fejleményekre. Mások, köztük Luis Moreno Ocampo, a Nemzetközi Büntetőbíróság volt ügyésze és a Lemkin Népiirtás Megelőzési Intézet, tudatosan népiirtással vádolták az azerbajdzsán kormányt.³⁰

Az örmény oldalon és a diaszpórában erős érzelmi és történelmi keretben értékelték a döntést: a karabahi köztársaság feloszlatásának bejelentése sokak számára nem pusztán politikai vagy jogi esemény, hanem az identitás, emlékezet és a hovatartozás fájdalmas vesztesége. Ezekben a körökben elhangzott, hogy a nemzetközi közösség „elégtelenül reagált” a helyzetre, nem tett eleget a morális kötelezettségeinek – például amikor a blokád már nyilvánvalóan humanitárius válsághoz vezetett. Franciaország egyik nagykövete például azzal az állítással élt, hogy ha a nemzetközi közösség időben határozottabban lépett volna fel, az örmény lakosság nagy része talán még Hegyi-Karabahban maradt volna.³¹

3.2 Örményország és Azerbajdzsán kapcsolatának további alakulása

A történelmi konfliktus ilyen módon történő lezárása új helyzetet teremtett, amely alapjaiban változtatta meg Örményország és Azerbajdzsán kapcsolatait. Alijev 2003-as hatalomra kerülése óta olyan azeri nemzeti identitást erőltetett, amely egy másik nemzet, az örmény, mint ellenség negatív képén alapult. Szerinte az Örmény Köztársaság egésze „Nyugat-Azerbajdzsán”, Jereván pedig „történelmileg” azeri föld.³²

A háború után azonnal megkezdődött a diplomáciai rendezés folyamata. 2025 elejére már elkészült egy átfogó békeszerződés tervezete, amely mindkét ország részéről a normalizáció iránti szándékot tükrözi.

Az örmény Alkotmány szövege nem tartalmazza kifejezetten vagy közvetve Hegyi-Karabah Örményországgal való újraegyesítésére

³⁰ Seferian 2023.

³¹ News.am 2025.

³² Hedenskog 2023.

vonatkozó hivatkozást. A 1995. évi alkotmány preambuluma ugyan említi az 1990-es függetlenségi nyilatkozatot, de az ennek alapján tett hivatkozások kizárólag az alkotmány szövegében rögzített rendelkezésekre vonatkoznak. A legfelsőbb bíróság 2024. szeptember 26-i határozata megerősítette, hogy a preambulumban szereplő hivatkozások nem jelentenek közvetlen vagy közvetett területi igényt Hegyi-Karabahra.³³

Bár az alkotmány szövege tehát nem tartalmaz ilyen igényt, Azerbajdzsán kormánya az alkotmány preambulumban található 1990-es függetlenségi nyilatkozatra hivatkozásba belelátja a területi igényt Hegyi-Karabahra, és ennek eltávolítását követeli.³⁴ Azerbajdzsán a teljes szuverenitás elismerését várja el, és e kérdés megoldása nélkül nem hajlandó véglegesíteni a megállapodást. A békefolyamat ugyanakkor nem pusztán a területi kérdések rendezésére irányul: felmerül a határvonalak pontos kijelölése, a fegyveres incidensek kezelése, valamint az emberi jogok megsértésével kapcsolatos viták lezárása is, amelyek jelenleg nemzetközi bíróságokon zajlanak.³⁵

A biztonsági dimenzió továbbra is meghatározó, miközben Azerbajdzsán katonai fölénye egyértelmű. Ebből fakadóan Jereván egyre inkább a nyugati partnerek – az Európai Unió és az Egyesült Államok – felé orientálódik, és új szövetségi lehetőségeket keres. Mindeközben a határ mentén időről időre előfordulnak fegyveres összetűzések, amelyek veszélyeztetik a békefolyamat előrehaladását.³⁶ Mindenképp mérőföldkőnek tekinthető, hogy – Moszkva kihagyásával – 2025. augusztus 8-án Azerbajdzsán és Örményország Washingtonban, a Fehér Házban Donald Trump elnök közvetítésével nyilatkozatot írt alá a fegyveres harcok beszüntetéséről és a közlekedési útvonalak újraindításáról.³⁷

A gazdasági együttműködés jelentős potenciált rejt magában. A konfliktus lezárása új lehetőségeket nyitott a régió infrastruktúralis integrációja felé. Azerbajdzsán egyik fő célja a Zangezur-folyosó

³³ No article of the Constitution of Armenia... 2024.

³⁴ Kucera 2024.

³⁵ Light – Bagirova 2025.

³⁶ AP News 2023.

³⁷ Min Kim – Price 2025.

megnyitása, amely összekötné az anyaországot a Nahicseván-exklávéval, Törökország felé biztosítva közvetlen kapcsolatot. Örményország számára ez a projekt szuverenitási aggályokat vet fel, ám hosszú távon hozzájárulhatna az ország gazdasági nyitásához is.³⁸ Ezen túlmenően a kereskedelmi és energetikai kapcsolatok újraindítása, valamint a külföldi befektetések vonzása mindkét ország érdeke, hiszen a béke és a stabilitás közvetlenül javítaná a befektetési klímát a térségben.³⁹

Mindeközben komoly humanitárius és jogi kihívások is maradtak. A karabahi örmények tömeges exodusa felveti az emberi jogok érvényesülésének kérdését, és hosszú távon a menekültek helyzetének rendezése is napirendre kerül.⁴⁰ Nemzetközi bíróságokon mindkét fél ellen folyamatban vannak perek, amelyek a háborús bűnökkel és emberi jogi jogsértésekkel kapcsolatos vádakot tárgyalják, és ezek lezárása vagy politikai rendezése kulcsfontosságú a tartós békéhez.⁴¹ Ugyanakkor a belpolitikai dimenzió is erősen meghatározó: Örményország társadalmának egy része hevesen ellenzi a területi igények feladását, ezért az alkotmánymódosítás komoly belső politikai kihívást jelent a kormány számára.⁴²

A konfliktus lezárásának regionális és geopolitikai következményei messze túlmutatnak a két ország viszonyán. Oroszország befolyása érezhetően gyengült, miközben Törökország aktívan támogatja Azerbajdzsánt, Irán pedig gyanakvással figyeli a határ menti változásokat és az új tranzitfolyosók kialakítását.⁴³ Az Európai Unió és az Egyesült Államok diplomáciai aktivitása fokozódik, és reális lehetőség nyílik arra, hogy Örményország fokozatosan közeledjen a nyugati struktúrákhoz.⁴⁴

Bár a múlt traumái és a fennmaradó vitás kérdések továbbra is akadályokat jelentenek, a felek között reális esély mutatkozik egy átfogó békeszerződés aláírására, amely tartós alapot teremthet a diplomáciai,

³⁸ *Uo.*

³⁹ Ryzhko – Sabirova 2025.

⁴⁰ Ramant 2023.

⁴¹ Light – Bagirova 2025, *i.m.*

⁴² Center for Preventive Action 2025.

⁴³ Ramant 2023, *i.m.*

⁴⁴ Busini 2025.

gazdasági és társadalmi kapcsolatok normalizálására. Ehhez azonban elengedhetetlen az alkotmányos változtatások végrehajtása, a határvi-ták rendezése, a humanitárius problémák kezelése, valamint a nemzetközi garanciák biztosítása.

3.3 Azerbajdzsán és Oroszország közötti konfliktus elmélyülése

Oroszország szerepe különösen árnyalt volt. Egyrészt mint „garantőr” szereplőnek a 2020-as fegyverszüneti megállapodás értelmében békefenntartói missziói voltak a régióban. Másrészt viszont Moszkva részéről nem történt határozott fellépés az azeri offenzíva megakadályozására, és az orosz diplomácia részéről kritikai hangok is elhangzottak Örményország felé, különösen a Nyugat felé nyitása miatt, mivel ezt Moszkva provokatív lépésnek értékelte.⁴⁵

Az azeri-orosz konfliktus 2024 decemberében az Azerbaijan Airlines 38 halálos áldozatot követelő repülőgépének lezuhanása után éleződött ki, amikor az orosz média kezdetben vagy madarakkal való ütközésről, vagy a fedélzeten lévő oxigénpalack felrobbanásáról szóló verziókat terjesztett. Ez sokakat irritált Bakuban, köztük az azerbajdzsáni elnököt is, aki „téveszméknek” nevezte ezeket a találgatásokat. A baleset utáni negyedik napon Vlagyimir Putyin orosz elnök végül bocsánatot kért, de az azerbajdzsániak továbbra sem voltak elégedettek. Ilham Alijev szerint (amely egyébként egybecseng a szakértők véleményével) a gépet az orosz légvédelem tévedésből lőtte le. Az elnök pedig továbbra is azt mondta, hogy „az orosz fél el akarja hallgatni az ügyet”, hogy „csak tévhiteket hallott”, bocsánatkérést, bűnösség beismerését és kártérítést követelt.⁴⁶

A következő nagy visszhangot keltő összeütközést az okozta, hogy 2025. június 27-én Jekatyerinburgban tömegesen tartóztattak le azerbajdzsánokat, mintegy 50 embert vittek el a 2001–2011 között elkövetett

⁴⁵ Chawryło – Bartosiewicz 2023.

⁴⁶ Би-би-си 2024.

gyilkosságokban és gyilkossági kísérletekben való részvételükre hivatkozva. A két fő gyanúsított, a Szafarov testvérek a letartóztatás közben meghaltak, a hivatalos közlés szerint szívproblémák miatt, további három férfi pedig kórházba került, egy közülük intenzív osztályra. Másnap a rendőrség bejelentette, hogy „egy etnikai bűnözői csoportot” lepleztek le, tagjai ellen csoportosan, előzetes bünszövetségben elkövetett gyilkosság, bérgyilkosság és gyilkossági kísérlet miatt indult büntetőeljárás.

2025. június 29-én a jekatyerinburgi bíróság az ügy hét vádlottját előzetes letartóztatásba helyezte. Egyikük ügyvédje újságíróknak elmondta, hogy védence bordái eltörtek a fogva tartás során. Egy másik gyanúsított verésnyomokkal az arcán jelent meg a bíróságon, fotók jelentek meg a sajtóban a testükön lévő zúzódásokról is.

Az azerbajdzsáni külügyminisztérium reagált a jekatyerinburgi őrizetbe vételekre, „elfogadhatatlan erőszaknak” nevezve a rendfenntartók fellépését – és felszólította az orosz hatóságokat, hogy a nyomozás során vizsgálják ki a jogsértéseket. 2025. június 28-án az azerbajdzsáni külügyminisztérium behívatta az orosz nagykövetség ügyvivőjét, és közölte vele, hogy „határozottan tiltakozik” az ország állampolgárai ellen Jekatyerinburgban végrehajtott razziák miatt. Marija Zaharova, az orosz külügyminisztérium szóvivője orosz állampolgároknak nevezte az őrizetbe vett személyeket. Ugyanezen a napon az Oroszországi Föderáció Nyomozó Bizottságának vezetője, Alekszandr Basztrikin utasítást adott az azeriek őrizetbe vétele és két gyanúsított halála körülményeinek kivizsgálására.

Azerbajdzsán eközben lemondta a parlamentközi bizottságok során levő ülését és az országban lemondtak minden olyan kulturális eseményt (kiállítás, fesztivál, koncert stb.) is, amiben orosz részvétel lett volna. Az azeri kulturális minisztérium közölte – „az orosz rendvédelmi szervek által Jekatyerinburgban az azerbajdzsánok ellen elkövetett tüntető, célzatos és bíróságon kívüli gyilkosságok és erőszakos cselekmények” kapcsán hozták meg a döntés. Az azeri hatóságok szerint „az ilyen incidensek az utóbbi időben rendszeressé váltak”.⁴⁷

⁴⁷ Meduza 2025.

A megaláztatások, bántalmazások, verések, gyilkosságok – az azeriek és más kaukázusi és közép-ázsiai népek Oroszországban élő képviselői ellen – nem új keletűek. Először is, ez egy „büntetés” azok álláspontjáért, akik ellenzik a migránsok és a nem oroszok „ágyútöltelékként” való felhasználását az orosz–ukrán háborúban. Az oroszok elégedetlenségének enyhítése, a veszteségek kompenzálása és a mozgósítás elkerülése érdekében az Oroszországban élő migránsokat és a nem orosz állampolgárokat veszik célba.

Másodszor, az oroszországi azeriek elleni támadások közvetlen nyomást gyakorolnak Azerbajdzsánra, amely egyre inkább eltávolodik Moszkvától. És a lényeg nem csak az, hogy Oroszország nem tanúsított megfelelő magatartást azzal, hogy kártérítést fizetett volna az áldozatok családjainak, hanem éppen ellenkezőleg, agresszívan kezdett el fellépni, támadta az oroszországi azerieket. Tény, hogy egyre reálisabbá válik egy békeszerződés Azerbajdzsán és Örményország között, normalizálódnak a kapcsolatok Örményország és Törökország között, és egyre realisabbá válik Oroszország kivonulása a Dél-Kaukázusból, ahová 200 évvel ezelőtt érkezett.⁴⁸

Miközben Oroszország gyengül, Azerbajdzsán pedig erősödik, gáza és olaja az orosz ellátások fő alternatívájává vált Dél- és Kelet-Európa számára. Azerbajdzsán és Oroszország ma már közvetlen versenytársak. Ráadásul Bakunak van egy erős „hátsó bázisa” – Törökország. Azerbajdzsán, Örményország és – ami a legfontosabb – Törökország megállapodott a Zangezur közlekedési folyosóról. Alijev volt tanácsadója, Eldar Namazov politológus pedig még azt is mondta, hogy meg kell hozni a döntést egy török katonai bázis Azerbajdzsánba telepítéséről. Ankara fokozatosan a posztsovjet országok „függetlenségi garanciavállalójává” válik Oroszország gyengülésének hátterében.⁴⁹

Moszkva egyre inkább a statisztika szerepében találja magát. Az elkerülésére Örményországban az oroszok növelik a katonai jelenlétét a dél-kaukázusi legnagyobb katonai bázisán,⁵⁰ Gyumriban.⁵¹

⁴⁸ Асланов 2025.

⁴⁹ Попов 2025.

⁵⁰ Александров 2013.

⁵¹ Безп'ятчук 2025.

2025 júliusában egy fórumon Ilham Alijev azerbajdzsáni elnök párhumot vont az ukrainai helyzet és az Örményországgal Hegyi-Karabah körül kialakult vita között. Emlékeztetett arra, hogy az azeriek visszaszerezték területeiket, és azt tanácsolta az ukránoknak, hogy ugyanezt tegyék. „... az a tanácsom, hogy soha nem kell feladni és soha nem kell megbékélni a területi integritás megsértésével” – mondta Ilham Alijev.⁵²

4 Összegzés

A befagyott konfliktuszónák körül időre-időre kirobbanó háborúk és különösen az orosz-ukrán háború okozta instabilitás arra mutatnak rá, hogy nincs alternatívája a befagyott konfliktuszónák felszámolásának, ha a háborúkat nem akarjuk még inkább kiterjeszteni, még ha Azerbajdzsán eljárása nem éppen az volt, amit aggodalom nélkül lehetett szemlélni.

Hegyi-Karabah felszámolása után Örményország és Azerbajdzsán kapcsolata új szakaszba lépett, amelyet egyaránt jellemez a rendezésre való törekvés és a kölcsönös bizalmatlanság. Bár a két állam közeledése a nyugati közvetítés, valamint a regionális gazdasági érdekek révén erősödni látszik, a kisebbségi kérdés továbbra is a legnagyobb kihívás. A karabahi örmények exodusa nemcsak humanitárius tragédia, hanem precedens is arra, hogy a kisebbségi jogok nem kaptak megfelelő nemzetközi garanciát. Azerbajdzsán számára a győzelem a területi integritás visszaállítását jelentette, míg Örményország számára az újabb elveszett etnikai terület a kollektív nemzeti trauma része lett. A harmadik karabahi háború viszont annak egy példájává vált, hogy a területi integritás kérdése fontosabb, mint a nemzeti kisebbségek jogvédelme és hogy a nemzetközi közösség nem tudott (vagy nem is akart) hatékony segítséget nyújtani a magát fenyegetve érző közösségnek, amely emiatt a tömeges exodust választva hagyta el ősei földjét. A Hegyi-Karabah-eset tanulságai általános érvényűek lehetnek a kisebbségvédelem jövőbeni nemzetközi gyakorlatában is.

⁵² Report: 2025.

Irodalomjegyzék

- Abilov, Shamkhal: OSCE Minsk Group: Proposals and Failure, the View from Azerbaijan. In: *Insight Turkey* 20(1). 2018. 143-163. <https://doi.org/10.25253/99.2018201.09>
- Amnesty International: Azerbaijan: Blockade of Lachin corridor putting thousands of lives in peril must be immediately lifted. 2023. 02. 09. [online]. Letöltés helye: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2023/02/azerbaijan-blockade-of-lachin-corridor-putting-thousands-of-lives-in-peril-must-be-immediately-lifted/>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- APNews: Armenia grapples with multiple challenges after the fall of Nagorno-Karabakh. 2023. 10. 01. [online]. Letöltés helye: <https://apnews.com/article/armenia-nagorno-karabakh-separatist-azerbaijan-russia-c181855e2a88064231a1805480374306>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Britannica: Nagorno-Karabakh. 2025. 08. 21. [online]. Letöltés helye: <https://www.britannica.com/place/Nagorno-Karabakh>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Brzezinski, Zbigniew: The consequences of the end of the cold war for international security. In: *The Adelphi Papers* 265(32). 1991, 3-17. <https://doi.org/10.1080/05679329108449071>
- Busini, Carlo: From Karabakh to Yerevan: Post-conflict democratization in Armenia. *Caucasus Edition*, 2025. 07. 28. [online]. Letöltés helye: <https://caucasusedition.net/from-karabakh-to-yerevan-post-conflict-democratization-in-armenia>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Candiago, Luca: Russia's approach to Frozen Conflicts, studying the past to prevent the future. *Center for International Relations and Sustainable Development*, 2022. 08. 24. [online]. Letöltés helye: <https://www.cirsd.org/en/young-contributors/russias-approach-to-frozen-conflicts-studying-the-past-to-prevent-the-future>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Center for Preventive Action: Tensions Between Armenia and Azerbaijan. *Global Conflict Tracker*, 2025. 08. 12. [online]. Letöltés helye: <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Chawryło, Katarzyna – Bartosiewicz, Miłosz: Russia seals the demise of Nagorno-Karabakh. *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 2023. 10. 05. [online]. Letöltés helye: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2023-10-05/russia-seals-demise-nagorno-karabakh>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Cheterian, Vicken: Crisis to Watch 2024: Armenia-Azerbaijan. Italian Institute for International Political Studies, 2023. 12. 21. [online]. Letöltés helye: <https://www.ispionline.it/en/publication/crisis-to-watch-2024-armenia-azerbaijan-157858>, letöltés ideje: 2025.09.23.

- Civil.ge: Georgia-Azerbaijan Land Border to Remain Closed until 2024. *Civil Georgia*, 2023. 09. 25. [online]. Letöltés helye: <https://civil.ge/archives/560808>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Concordiam Staff: Post-Soviet Frozen Conflicts. The world continues to seek peaceful settlements of regional stalemates. In: *per Concordiam* 1(2). 2020, 42-47.
- Cornell, Svante: *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. London: Routledge. 2001.
- Croissant, Michael P.: *The Armenia-Azerbaijan Conflict: Causes and Implications*. Westport: Praeger. 1998. 41-44.
- De Waal, Thomas: *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*. New York: New York University Press. 2003.
- Droin, Mathieu – Dolbaia, Tina – Edwards, Abigail: A Renewed Nagorno-Karabakh Conflict: Reading Between the Front Lines. *Center for Strategic and International Studies*, 2023, 09. 22. [online]. Letöltés helye: <https://www.csis.org/analysis/renewed-nagorno-karabakh-conflict-reading-between-front-lines>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- European Pravda, Ukrainska Pravda: Armenia is not on Russia's side regarding the Ukraine issue – Armenian PM. *Ukrainska Pravda*, 2024. 02. 19. [online]. Letöltés helye: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/02/19/7442526/>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Fraizer, Sabine: Nagorno-Karabakh: between vote and reality. *openDemocracy*, 2006. 12. 14. [online]. Letöltés helye: https://www.opendemocracy.net/en/nagorno-reality_4184jsp/, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Grant, Thomas D.: Frozen Conflicts and International Law. In: *Cornell International Law Journal* 50(3). 2017. 361-414
- Hedenskog, Jakob: The Armenian Dilemma after Azerbaijan's September Attack on Nagorno-Karabakh. Stockholm Centre for Eastern European Studies. Report No. 14. 2023. [online]. Letöltés helye: <https://sceeus.se/en/publications/the-armenian-dilemma-after-azerbaijans-september-attack-on-nagorno-karabakh/>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Hovannisian, Richard G.: *The Republic of Armenia*. Vol. I. Berkeley: University of California Press. 1971.
- Human Rights Watch: *Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh*. HRW Report. 1994.
- Kucera, Joshua: A Constitutional Amendment That Could Lead To Peace Between Armenia And Azerbaijan. *RFE/RL*, 2024. 08. 07. [online]. Letöltés helye: https://www.rferl.org/a/armenia-constitution-azerbaijan-nagorno-karabakh/33068045.html?utm_source=chatgpt.com, letöltés ideje: 2025.09.23.

- Lieberman, Benjamin: *Terrible Fate: Ethnic Cleansing in the Making of Modern Europe*. Chicago: Ivan R. Dee. 2006. <https://doi.org/10.5771/9781442230385>
- Light, Felix – Bagirova, Nailia: Armenia says it is ready to sign peace agreement with Azerbaijan. *Reuters*, 2025. 03. 13. [online]. Letöltés helye: <https://www.reuters.com/world/armenia-says-it-is-ready-sign-peace-agreement-with-azerbaijan-2025-03-13>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Meduza: В Екатеринбурге прошли массовые задержания представителей азербайджанской диаспоры из-за убийства двадцатилетней давности. 2025. 06. 29. [online]. Letöltés helye: <https://meduza.io/feature/2025/06/29/v-ekaterinburge-proshli-massovye-zaderzhaniya-predstaviteley-azerbaydzhanskoy-diaspory-iz-za-ubiystva-dvadsatiletney-davnosti>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Meduza: Ильхам Алиев в Степанакерте. 2023. 10. 16. [online]. Letöltés helye: <https://www.youtube.com/watch?v=7u9wt-NO6QI&t=12s>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Min Kim, Seung – Price, Michelle L.: Leaders of Armenia and Azerbaijan shake hands and sign deal at White House peace summit. *AP News*, 2025. 08. 09. [online]. Letöltés helye: <https://apnews.com/article/donald-trump-white-house-armenia-azerbaijan-069379e9c4a058c96af38afb4684829>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- News.am: France envoy to Armenia: International community reaction was inadequate regarding Karabakh population. 2025. 02. 24. [online]. Letöltés helye: <https://news.am/eng/news/868305.html>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- No article of the Constitution of Armenia contains any direct or indirect reference to Nagorno-Karabakh. Prime Minister. 2024 . 11. 13. [online]. Letöltés helye: https://www.primeminister.am/en/statements-and-messages/item/2024/11/13/Nikol-Pashinyan-Speech/?utm_source=chatgpt.com, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Pesci, Marco: A Római Statútum kihirdetésének alkotmányos akadályai. *Pro Futuro* 12(2). 2022. <https://doi.org/10.26521/profuturo/2022/2/12404>
- Ramani, Samuel: How the End of Nagorno-Karabakh Will Reshape Geopolitics. *Foreign Policy*, 2023. 10. 25. [online]. Letöltés helye: <https://foreignpolicy.com/2023/10/25/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-turkey-iran-russia-europe/>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Ramant, Samuel: Armenia, Azerbaijan, and the future of Nagorno-Karabakh. *Foreign Policy*, 2023. 10. 25. [online]. Letöltés helye: <https://foreignpolicy.com/2023/10/25/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-turkey-iran-russia-europe>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Report: Ильхам Алиев посоветовал украинцам не мириться с оккупацией. 2025. 07. 19.[online]. Letöltés helye: <https://report.az/ru/vneshnyaya-politika/ilham-aliev-posovetoval-ukraincam-nikogda-ne-smiryajtes-s-okkupaciej/>, letöltés ideje: 2025.09.23.

- Reuters: Armenia's PM: 'We are not Russia's ally' in war against Ukraine. 2024. 02. 12. [online]. Letöltés helye: <https://www.reuters.com/world/europe/armenias-pm-we-are-not-russias-ally-war-against-ukraine-2024-02-11/>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- RFE/RL: Top Russian Officer Among Troops Killed During Azerbaijan's Attack On Nagorno-Karabakh. *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 2023. 09. 21. [online]. Letöltés helye: <https://www.rferl.org/a/top-russia-navy-officer-killed-azerbaijan-nagorno-karabakh/32602846.html>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Ryzhko, Kristina – Sabirova, Zhanel: Stability brings profits: How the Armenian-Azerbaijan peace deal could transform the region's economy. *Caspian Policy Center*, 2025. 08. 20. [online]. Letöltés helye: <https://www.caspianpolicy.org/research/economy/stability-brings-profits-how-the-armenian-azerbaijan-peace-deal-could-transform-the-regions-economy>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Seferian, Nareg: Azerbaijan's use of force in Nagorno-Karabakh risks undermining key international norms, signaling to dictators that might makes right. *The Conversation*, 2023. 09. 27. [online]. Letöltés helye: <https://theconversation.com/azerbaijans-use-of-force-in-nagorno-karabakh-risks-undermining-key-international-norms-signaling-to-dictators-that-might-makes-right-214440>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Statement by President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation. *Azernews*, 2022. 11. 01. [online]. Letöltés helye: <https://www.azernews.az/nation/201642.html>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Александров, Александр: Большая крепость Закавказья. Красная звезда, 2013. 12. 03. [online]. Letöltés helye: https://en.wikipedia.org/wiki/Russian_102nd_Military_Base, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Асланов, Мубариз: Чому Кремль атакує Азербайджан. *UNIAN*, 2025. 07. 02. [online]. Letöltés helye: <https://www.unian.ua/world/chomu-rosiya-atakuye-azerbaydzhan-ekspert-dav-poyasnennya-13055955.html>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Безп'ятчук, Жанна: Росія посилює свою базу у Вірменії. Для кого це може бути загрозою. *BBC Україна*, 2025. 07. 08. [online]. Letöltés helye: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn7dkgy67lo>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Би-би-си: Крушение самолета AZAL: помогли ли извинения Путина и как в Азербайджане изменилось отношение к России. Би-би-си *News Русская служба*, 2024. 12. 30. [online]. Letöltés helye: <https://www.bbc.com/russian/articles/c4gwyddgzg4o>, letöltés ideje: 2025.09.23.
- Попов, Андрій: Найвищі ставки: що стоїть за конфліктом Кремля та Баку. *UNIAN*, 2025. 07. 03. [online]. Letöltés helye: <https://www.unian.ua/world/nayvishchi-stavki-shcho-stojit-za-konfliktom-kremlya-ta-baku-13057050.html>, letöltés ideje: 2025.09.23.